

Kubinyi András

Miért lettem a középkor kutatója?*

Ez a kérdés csak annyiban jogos, hogy magamat elsősorban medievistának tartom, igaz, a felett vitatkozhatnánk, hogy ezen belül történész vagyok-e, régész, vagy más is. A magamnak feltett fenti kérdés azonban nem fedt kutatási területemet, mert – bármennyire hihetetlen – a 17. század közepét leszámítva a magyar történelem valamennyi korszakából (még a legújabb korból is) jelent meg tudományos tanulmányom. Az ilyenformán bővített kérdésre adott minden válasznak lehetne valóságartalma. Említhetném a családi génjeim hatását, azonban épp olyan jogosan a véletlent is. Pályámba azonban annyiszor szólt bele a véletlen, hogy ezt már inkább az isteni Gondviselésnek kell tulajdonítanom.

Pályaválasztásomnál mindenképp a családi hatás érvényesült, ami nem választható el az őseimtől örökölt tulajdonságoktól. Felvidéki nemes családból, a Felsőkubíni Kubínyi familiából származom, amely 1288-ig tudja visszavezetni őseit. (Helyesen így, hosszú *i* betűvel írandó és ejtendő a család neve. Apámat azonban véletlenül rövid *i* betűvel anyakönyvezték. Bár szüleim végig helyesen ejtették a nevet, én azonban már megszoktam a rövid *i* betűs Kubinyi formát.) A 16. század elején két ágra szakadt család deménfalvi ágából származom, amely a híres 1505-ös rákosi országgyűlésen Árva megye követeként részt vett Mátétól ered. (A másik a nagyolaszi ág.) A família mindkét ágából számos tudós került ki, én vagyok a harmadik akadémikus a családból. A Magyar Nagylexikon 11-ik kötetében¹ velem együtt a családhoz tartozó hét tudósról készült szócikk. Feltűnő, hogy többségben vannak a történészek és régészek. Anyám matematika–biológia szakos középiskolai tanár volt, pedagógiai érzékemet tőle örökölhettem. Ennyit a génekről.

A családdal függ össze, bár inkább véletlen, hogy az utolsó három generációban mindig akadt egy levéltáros. Apai nagyapám Gömör vármegye főlevéltárnoka volt egy ideig. Második fia, Gyula nagybátyám altábornagyként a Hadilevéltár parancsnoka volt, és hadtörténettel foglalkozott. A harmadik generáció én vagyok, levéltárosi diplomám van, és több mint két évig dolgoztam levéltárban. Apám – noha ügyvéd volt – a történelem iránt érdeklődött, történeti munkákat vásárolt és olvasott, amelyekről sokat mesélt nekünk, a gyermekeinek. Hat és fél évvel idősebb nővérem 1940-ben történelem–földrajz szakosnak iratkozott be az Egyetemre, ahol Mályusz Elemér tanítványa lett, azonban mestere eltávolítása után Mendöl Tibornál doktorált településföldrajzból. Egyetemi élményeiről beszámolt otthon, de

* Műveim bibliográfiáját Gyöngyössi Márton állította össze: Kubinyi András tudományos műveinek jegyzéke, 1953–2003. In: Kovács Gyöngyi (szerk.): „*Quasi liber et pictura.*” *Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára.* Budapest, 2004. 707–720. (Megjegyzem, hogy a kötet pontosan 75-ik születésnapomra jelent meg, csak két hónappal előzve meg a valódi 75-ik születésnap emlékkönyvet. Így a bibliográfia közölni tudta az 1999 és 2003 közt megjelent munkáimat is.

¹ Budapest, 2000. 605.

magam is beleolvastam a könyvtárakból hazahozott forrásokba és szakirodalomba. Névről ismertem valamennyi történész előadót, és sok egyetemi kollégáját. Akkor épp egy Eötvös-kollégista udvarolt a nővéremnek, aki nálunk is megfordult, úgy-hogy az Eötvös Collegium élete is mintegy nyitott könyv lett előttem.

Gimnáziumi tanulmányaimat 1939 őszén kezdtem a Ciszterci Rend Budapesti Szent Imre Gimnáziumában. Történelmet a harmadik osztálytól, azaz 12 évesen kezdtünk tanulni. 1942 júniusában igazgatói jutalomkönyvet kaptam, Acsády Ignác: *A Rákócziak korá-t*, azaz a Szilágyi-féle 10 kötetes *Magyarország története* VII. kötetét.² Végre volt saját szakkönyvem, amelyet legalább ötször elolvastam, és elhatároztam, hogy történész leszek, és majd kiegészítem és átírom Acsádyt. (A sors fintora, hogy ez az egyetlen korszak, amellyel tudományosan nem foglalkoztam.) Történelem tanárom a kiváló tudós, Pataki Vidor ciszterci szerzetes volt, az egri vár ásatója, és több, köztük középkori tárgyú tanulmány szerzője.

Teljesen nyilvánvaló volt, hogy nekem történésznek és Eötvös-kollégistának kell mennem. Azt már tudtam, hogy a közép- és kora újkori források zöme latin. 1947-ben így történelem–latin szakosként iratkoztam be az akkor Pázmány Péter nevet viselő budapesti tudományegyetemre, az ELTE jogelődjére. A Collegiumba is felvettek bejárónak. A kérdés az lett, hogy mely korszakkal foglalkozzak. Akkor a második év végén volt az alapvizsga, amelyen ókori, valamint magyar és egyetemes történeti középkorból kellett vizsgáznunk. Így négy féléven át ilyen tárgyú órákat hallgattunk, ami a középkor iránti érdeklődésemet növelte. Egyelőre azonban sok mindent hallgattam, többek közt régészetet is: Bannernál őskort, Oroszlánnál klasszika-archeológiát, Fettichnél honfoglaláskort. Ez utóbbi komolyan érdekelt is. Csak kevesen hallgattuk, öten-hatan. Együtt jártam Fettichhez két későbbi, egyetemi régész kollégámmal, Mócsy András és Soproni Sándor professzorokkal, Mócsyval azóta voltam jóban. Akkor fogalmam sem volt róla, hogy ennek majd később mi lesz a következménye. Bár a családukból több régész is került ki, mégsem akartam régész lenni.

Első éves koromban az egyik legnagyobb hatást Kosáry Domokos collegiumi órája gyakorolta rám. A téma érdekes volt: Magyarország és a szomszéd országok a 11–12. században. Nekem a 12. századi magyar–bizánci kapcsolatokról kellett írnom, ehhez pedig tanárom francia és német könyveket, valamint néhány bizánci forrást is elolvastatott velem. (Volt ugyan görög érettségim, de a Bonni Corpus latin fordítását vettem alapul.) Nem hiszem, hogy ma merne egy tanár 18 éves első hallgatónak ilyen témát kiadni, akkor azonban ez – és főleg a Collegiumban – teljesen természetesnek számított. Kosáryt azóta is egyik mesteremnek tekintem. Ő vezetett rá arra, hogy egyetlen ország történetét sem vizsgálhatjuk légtüres térben, ismerni kell a szomszéd országokat, ehhez pedig elengedhetetlen a külföldi szakirodalom, és természetesen a források ismerete. Rövid ideig kacérkodtam azzal, hogy bizantinológus legyek, végül azonban elvettem ezt az ötletet.

Ennek kettős oka volt. Szaktörténész akartam lenni, és az akkori jelentős történészek többsége az Országos Levéltárban kezdte pályáját. Úgy véltem, hogy ott jutha-

2 *Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711)*. Budapest, 1898.

tok legjobban hozzá a forrásokhoz, családi hagyományaim is oda kötöttek. Bizantinológusra ott viszont nem volt szükség. A másik ok Szentpétery Imre hatása volt. Az akkor 69–70 éves professzornak a történeti forráskritikáról tartott órája nyűgözött le, rávezetett arra, hogy minden forrást kritikával kell vizsgálni, és ismertette ennek módszereit is. Érdekelt maga az oklevéltan és a hivataltörténet is. Az ő tanszékén tanított címzetes professzorként Kumorovitz L. Bernát premontrei szerzetes, különben az Akadémia viszonylag fiatalon beválasztott levelező tagja. Kumorovitz többször meghívott a Horánszky utcai rendházba, ahol részben saját kutatásairól beszélt, részben pedig nevelt. Ott jöttem rá, hogy a hivataltörténethez kell ismerni a pecséthasználatot is. Másodévesként Szentpétery szemináriumát vettem fel, ezzel a középkor, ezen belül pedig a történeti segédtudományok mellett köteleztem el magam.

Természetesen tőle kértem szakdolgozati témát, pontosabban javasoltam egyet, amit a professzor el is fogadott. A téma családi indíttatású volt. A Kubinyi család vagyónát a deménfalvi és a nagyolaszi ágak alapítóinak testvére, a gyermektelenül elhunyt László hozta létre, aki az 1490-es évek második felében királyi alkincstartó, utána pedig a budai vár udvarbírája volt. Mivel a szakirodalomból nem sikerült megnyugtató adatokat kapnom a kincstartó feladatköréről, magam akartam ezt feldolgozni. A szakdolgozat tehát a kincstartói hivatal kialakulását és fejlődését tűzte ki célul 1500-ig. Így belekerülhetett az első fennmaradt királyi számadáskönyv 1494–1495-ből, és pontosan László alkincstartósága végével fejeztem be. Mohácsig nem mentem el, ezt Szentpétery soknak tartotta. (Megjegyzem, hogy később, 1964-ben ettől függetlenül megírtam a *Levéltári Közlemények*ben az udvarbírótság történetét is, így teljesen kielégítettem családi kíváncsiságomat.) Szentpétery elküldött a jogi karra konzultációra Eckhart Ferenc professzorhoz. Hálás vagyok az 1950-ben elhunyt mesteremnek azért is, mert ő magyarázta meg nekem, hogy igazgatástörténetnél nem szabad a jogtörténetet figyelmen kívül hagyni. Erre nevelt különben Kumorovitz is.

Elkezdtem dolgozni: átnéztem a kiadott forrásanyagot és a szakirodalmat, kutatni kezdtem a levéltárban, ahol azonban akkor még nem álltak rendelkezésre a felvidéki városok levéltárai, oda utazni pedig akkor még épp úgy nem lehetett, mint később Nyugatra. Hamar rájöttem, hogy először a kincstartók listáját kell összegyűjteni, ez azonban nem elég. Abból a feltevésből kiindulva, hogy ő a királyi pénzügyigazgatás irányítója, ami az 1494–1495. évi számadáskönyvből nyilvánvaló volt, meg kellett vizsgálni a királyi bevételi forrásokat, és azok adminisztrációját. A 14. századnál kezdtem, hiszen akkor említik a tisztséget először, de egészen más kép bontakozott ki, mint gondoltam. A legfontosabb rendes királyi bevételeket kezelő szervezetek: pl. harmincadispánság, sókamara ispánság, közvetlenül a királytól függték, és csak Mátyás király igazgatási reformjai során, az 1460-as évek közepén kerültek a kincstartó irányítása alá.

Közben azonban jelentős változások következtek be. 1948 őszén kiléptem az Eötvös Collegiumból. Ott akkor következett be az ideológiai váltás. Már a tavasszal kizártak majd egy tucat kiváló hallgatót, leváltották Keresztúry Dezső igazgatót, augusztusban pedig ideológiai átképzésben részesültünk. Biztos voltam benne, hogy rövid idő múlva mint ügyvéd fia és egyházi iskolába járt személy én is sorra kerülök.

Ekkor felszólítottak, hogy legyek bejáróból bennlakó. Egy korábbi, viszont már évek óta megszűnt betegségemre hivatkozva beadtam lemondásomat. Ezt megértették, így a Collegium utána sem támadt politikailag.

1949-ben bevezették az egyetemi reformot, ami átpolitizáltsága mellett kissé középiskolai jellegűvé tette az addig meglehetősen szabad óraválasztási lehetőséggel rendelkező egyetemet. Ami pozitív volt: új szakok indultak, igaz, kötelező órákkal, köztük a levéltár szak. Ezt Lederer Emma professzor asszony találta ki, aki Szentpétery tanszéki utóda lett. Természetesen jelentkeztem rá, és egyben leadtam a latin szakot. A levéltár szak négy féléves volt. A medievistának indult Lederer igen nagy súlyt fektetett a középkoros képzésre, például Borsa Iván heti öt órában tartott oklevélolvasást. Tanultunk középkori latint és középkori németet, tehát mindazt, amire szükségem volt.

Ebben az időben nagy tudományos tervek készültek, sőt részben meg is valósultak. Az ideológiai átalakulást új, marxista történeti feldolgozásokkal akarták elérni, és hogy a „polgári történetíráshoz” képest újat is tudjanak nyújtani, anyaggyűjtéseket, forráskiadványokat indítottak el. Tagadhatatlan, hogy a „Népi Demokrácia” első évtizedében fellendült a történettudomány, annak ellenére, hogy a történeztársadalom zömét alkotó régi vágású tudósok ennek inkább negatív oldalát érzékelték, maguk közt pedig bírálták. A kevés, valóban marxista, zömében az új ideológia oldalára állt régi tudós (pl. Lederer, vagy Elekes Lajos), valamint a nemrég végzett fiatalok felmérték a magyar történetírásnak a fehér foltjait, elsősorban azokat, amelyeket politikailag hasznosítani lehetett, így gazdaságtörténeti, vagy parasztságtörténeti, de más témákat is, ezek feldolgozására pedig munkaközösségeket hoztak létre. Ide a néhány marxista kutató mellé a teljes régi szakmai elitet mozgósították, köztük állásaikból már eltávolított tudósokat, pl. az akadémikusságától megfosztott szerzetes Kumorovitzot, akinek rendjét is feloszlatták. Ami pedagógiai talán még fontosabb, a legfiatalabb generáció részben még az Egyetem padjait koptató, tehetségesnek vélt tagjait is bevonták a munkába, egyrészt, mert nagyobb számú munkatársra volt szükség, másrészt, hogy eltanulhassák a munkaközösségben levő régi tudósoktól a szakmai módszertant. A munkaközösség tagjai többségének anyaggyűjtés volt a feladata, ezt egyes régi kutatók lealacsonyítónak tartották. Kumorovitz viszont nem, mert anyaggyűjtését a munkaközösség vezetője, Székely György megjelentette.³ Azt is meg kell jegyezni, hogy a munkát jól meg is fizették. Emlékezetem szerint munkaközösségi tagként havi 300 forintot kaptam. (Összehasonlításként: 1951-ben békéscsabai tanárként 560 forint volt a fizetésem, egy év múlva levéltárosként 968 forint.)

Engem azonnal bevontak a munkába. Nem tudom már, hogy pontosan mikor, talán 1949-ben. Több munkaközösségben dolgoztam egymás után. Györffy György, aki nem volt marxista, akkor kapott lehetőséget az Árpád-kori történeti földrajz elkészítésére, ehhez szükséges volt valamennyi kiadott és kiadatlan forrás egyes településekre vonatkozó adatainak összegyűjtése. Nekem oklevéltárakból kellett Györffy

3 *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Összeállította Kumorovitz L. Bernát. /Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/2. kötet/ Budapest, 1953.

szempontjai alapján helyrajzi cédulákat készíteni. Nagyon meg volt a munkámmal elégedve, barátsága haláláig tartott: végakaratóban ezért engem kért fel temetési gyászbeszéd tartására. A másik a 14. századi parasztság története kutatására alakult munkaközösség volt, amelyet Székely György, az új, marxista történetírás egyik fiatal (nálam öt évvel öregebb) vezérégyénisége irányított.⁴ Ennek keretében készült el Kumorovitz oklevéltára. A feladatom ugyanaz volt, mint Györffyénél: oklevéltárakat kellett Székely szempontjai alapján kicédulázni. Azt hiszem ő is meg volt velem elégedve, akkor kezdődött a már több mint fél évszázada tartó barátságunk. Székely jogot végzett, Eckhart tanítványként jogtörténésznek indult. Igen nagy precizitás, hatalmas irodalom és forrásismeret jellemezte, így nagyon sokat tanultam tőle. Két évtizedig valamennyi tanulmányomat vele lektoráltattam. Mind a Györffy, mind a Székely vezette munkaközösség révén hamar igen jelentős, bár eredeti témámmal össze nem függő forrásismeretet szereztem a középkorról, ami talán hozzájárult ahhoz, hogy napjainkig nyitott vagyok addig általam nem vizsgált középkori témák feldolgozására. A munka nem volt könnyű, hiszen az egyetemi reform következtében kötelező volt az óralátogatás, igaz, minden félévben volt heti egy, olykor két teljesen szabad napom. A Györffynek és Székelynek végzendő munkát könyvtárból kikölcsönözött oklevéltárakból otthon, esténként és hét végén végeztem, szabadnapjaimon pedig a szakdolgozaton dolgoztam. Ez persze azt jelentette, hogy szórakozásra gyakorlatilag nem maradt idő. A következő munkaközösség viszont visszavezetett eredeti témámhoz.

Ennek különös története van. Lederer Emma, mint Szentpétery utóda, egyszer megkérdezte, hogy mi a szakdolgozatom. Szerinte ilyen hivataltörténeti témák, mint a kincstartóság tipikus burzsoá csökevények, tehát helyette dolgozzam fel a margitszigeti, vagy az óbudai apácák birtoktörténetét, hiszen megmaradtak az okleveleik. A téma tényleg jó és fontos, annyira, hogy nem sok eredménnyel magam is többször próbáltam fiatalokat ezek feldolgozására bírni. Bele is kezdtem a kutatásba. Talán kétszer voltam ezért fenn az Országos Levéltárban, amikor a Levéltár előtt összetalálkoztam a professzor asszonnyal, aki közölte, hogy azonnal hagyjam abba, és térjek vissza a kincstartókhoz. Volt ugyanis egy megbeszélés Molnár Eriknél, (akkor igazságügyi miniszter volt), a vezető marxista középkorásznál, aki felháborítónak tartotta, hogy a polgári történészek nem dolgoztak fel olyan fontos témát, mint a kincstartóság. Lederer bevallotta, hogy most állított le a témáról egy egyetemi hallgatót. Molnár elvtárs erre leszidta, utasította, hogy azonnal adja vissza a témát, és küldjön hozzá. Fel is kerestem, Molnár pedig támogatást ígért a munkához.

Ez meg is történt. Marxista szemléletű több kötetes egyetemi tankönyv megírását határozták el, ami – mint ismeretes – meg is jelent. A szakmai fehér foltok feltárására előtanulmányokat készítettetek. A kötetek kijelölt szerzőiből és az előtanulmá-

4 A munkaközösség tanulmánykötete: Székely György (szerk.): *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*. Írták: Fügedi Erik, Györffy György, Mályusz Elemér, Székely György. Budapest, 1953. – A munkaközösség tagjait, köztük engem, a 3. oldalon sorolja fel. Itt és a következő oldalon utal az ideológiai célra, többek közt a tagok nevelésére: „a mind ideológiai, mind szakmailag jól képzett tudós-típus” elérésére.

nyok íróiból munkaközösségek alakultak, ahol a kutatási eredményeket rendszeresen megvitatták. A középkori kötet megírását Lederer Emmára, Székely Györgyre és Elekes Lajosra bízta. Nekem a kincstartóság történetét kellett elkészítenem, tehát a készülő szakdolgozat előlépett tankönyv előtanulmányának. Elekes és Székely lettek a témavezetőim. Elekesnek manapság nincs jó híre, ami érthető is, mert későbbi művei csak a marxizmus által hirdetett történeti folyamatokkal foglalkoznak, a konkrét adatok gyakorlatilag hiányoznak. A „nagy folyamatológus”, ahogy sokan nevezték, azonban igen okos, és a mellett megbízható szakmai tudással rendelkező tudós volt, és nagy kár, hogy nem ezt a vonalat vitte tovább. Sokat tanultam tőle, jó ötletekkel, olykor konkrét adatokkal is ellátott.

Akkor az volt a szokás, hogy a negyedik év végén letett szakvizsga után már állást kaptunk, függetlenül attól, hogy az ötödik év végére kellett elkészíteni a szakdolgozatot, és államvizsgázni. Azt hittem, mint jó eredményeket elért, a tágabb szakma által is elismert levéltár szakos, hogy az Országos Levéltárba kerülök gyakornoknak. Nem tudtam, hogy hallgató társaim politikailag fúrtak – az 1956-ban megkapott személyi anyagomból azt is megtudtam, hogy kik – így derült égből ért a villám, amikor a minisztériumból levelet kaptam: a Békéscsabai V. számú általános iskolába helyeztek. Noha Molnár Erik is közbenjárt értem, a minisztériumi káderes hölgy (személyzeti főnök) megfenyegetett, hogy nagy bajba kerülök, ha nem fogadom el az állást. Így lementem Békéscsabára, a Jamina nevű városrész általános iskolájába tanítani. Levéltár szakosként nem hallgattam pedagógiát, nem voltam tanár szakos. A velem való kitolási szándékot az is mutatja, hogy az iskolában nem volt rám szükség, nem is kértek állást. Így hetekig vagy hospitáltam a kollégák óráin, vagy valaki betegsége idején helyettesítettem, függetlenül attól, hogy milyen óra volt. Végül az egyik harmadik osztály tanító nénije hosszas betegsége miatt én vettem át az osztályt. (A történelmet a felső tagozaton viszont tanítók tanították.) Közben hirtelen megürült egy magyar tanári állás, mire odahelyeztek egy fiatal, pedagógiai főiskolát végzett magyar–oroszlakos tanárt. A tanítóból igazgatóvá vedlett főnök elvtárs erre úgy döntött, hogy mivel az Egyetem több, mint a Főiskola, vegye át a magyar tanár a harmadik osztályt, én pedig a magyar órákat, noha nem voltam magyar szakos. Oroszlakos viszont egy közgazdász tanított, aki üzletemberként a háború előtt a Szovjetunióval kereskedett, majd a megszállók tolmácsa lett. 1951 vége táján volt tanárom, Borsa Iván, a Levéltárak Országos Központja akkori vezetője úgy gondolta, hogy most már kikérhet Békés megyéből, onnan azonban azt a választ kapta, hogy szükség van rám, nem adnak. Most egy véletlen segített: márciusban a megyei tanács oktatási osztályán minisztériumi vizsgálat volt, ahol a felsőbbség embere kezébe került a kikérésem. Fel volt háborodva, hogyha magasabb képzettségűnek megfelelő helyre hívtak, miért nem adtak ki. Ez egy délelőtti történet, délben már kinn volt a tanács hivatalnokja az iskolában egy papírral, hogy azonnal hagyjam el munkahelyemet, és jelentkezem szolgálattételre a Levéltárak Országos Központjában. Ott viszont a káderes azt hitte, hogy valami disznóságot követtem el Békéscsabán, és nem vett át. Lederer professzor asszony segített: megkérdezte az elvtárs-

nőt, hogy miért nem hívja fel Békéscsabát, hátha igazat mondtam. Így is történt, úgyhogy a levéltárba kerültem.

Március közepétől a júniusi államvizsgáig az Országos és a Fővárosi Levéltárakban gyakornokoskodtam, közben elkészült a szakdolgozat, júniusban pedig letettem az államvizsgát. Annak idején, amikor kikértek Békés megyétől, meg kellett ígérnem, hogy vidékre megyek. 1952. július 1-től így a miskolci levéltár segédlevéltárosa lettem. A borsodi, miskolci és zempléni levéltári anyagban alig volt középkori oklevél, így távol kerültem szakmámtól. Mégis, sokat köszönhetek annak a valamivel több mint két esztendőnek, amit ott töltöttem. Főnököm, a nevét akkor néhány éve Benedekfalvira magyarosító Klein Gáspár az ország egyik legképzettebb vidéki levéltárosa volt. A debreceni egyetemen habilitált, és ott korábban egyetemi magántanárként történeti segédtudományokat oktatott, tanított az időközben megszűnt Miskolci Jogakadémián is, közben pedig ellátta megyei főlevéltárnoki feladatait. Azon vidéki tudósokhoz tartozott, akiknek tudományos pályáját kettétörte az ideológiai átalakulás. Évek óta egy paleográfiai kézikönyvön dolgozott, de mivel ennek kiadására nem látott reményt, végül nem készült el. A levéltárosi munkát az ő irányításával sajátítottam el.

Ez akkor az iratselejtezésre összpontosult. Az 1945 utáni egy-két év iratait kellett megadott szempontok alapján kiselejtezni, másrészt a vidéki, járási és községi irattárakban végzett selejtezéseket ellenőrizni. Ez utóbbi azt jelentette, hogy szinte az egész Borsod-Abaúj-Zemplén megyét végigjártam, ahová nem ment vonat, ott ez szó szerint értendő, az apostolok lován. A levéltárban én kaptam meg a miskolci polgármesteri, valamint a zempléni alispáni iratokat. Ez utóbbiakat Sátoraljaújhelyen őrizték, ahol akkor nem volt senki a levéltárban, így több hónapig ott éltem külön albérletet bérelve. Akkori élményeimről nem ide tartozik a beszámolás. A lényeg az, hogy betekintést nyertem a legújabb kori hivatali ügyvitelbe, és beleolvastam a korábbi levéltári anyagba. Egy-két kisebb közlemény született is ebből, pl. az első nyomtatásban megjelent „művem”, egy kora újkori hagyatéki leltár közlése.⁵ Akkori adatgyűjtésem alapján néhány évvel később több tanulmányt jelentettem meg, így Tállya általam rendezett levéltáráról (és a mezőváros igazgatásáról).⁶ Ugyancsak levéltárosi munkám eredménye egyetlen 20. századdal foglalkozó tanulmányom.⁷

A levéltárból való elkerülésem ugyancsak egy véletlennel függ össze. Gerevich László, a Budapesti Történeti Múzeum akkori főigazgatója rávette a főváros vezetését egy új *Budapest Története* elkészítésére, és mivel ehhez előzetes anyaggyűjtésre és előtanulmányok készítésére volt szükség, ezt az akkor szokásos, fent már említett munkaközösségi formában akarta elvégeztetni. Szükség volt ehhez azonban egy szervezőre is. A főigazgató középkorkutató lévén Györffy Györgyhez és Mályusz Elemérhez fordult javaslatért. Mindketten engem ajánlottak. Mályusz üzent édesapámnak, így felutaztam Pestre, beszéltem Mályusszal és Gerevichcsel, és sikerült megállapodnunk. Egyetlen feltétel volt: az akkori politika az újkor fejlesztését írta elő, így nem

5 Egy miskolci polgárrasszony hagyatéki leltára. *Magyar Nyelv* 49. 1953. 215.

6 Tállya mezőváros levéltára. *Levéltári Közlemények* 26. 1955. 80–89.

7 A vármegyék támadása Móricz Zsigmond ellen 1931-ben. *Irodalomtörténet* 45. 1957. 25–49.

kerülhettem a múzeum középkori osztályára, hanem csak az újkorira. Az előbbi és a főigazgatóság a Várban volt a Szentháromság utcában, az újkor azonban a kiscelli kastélyban Óbudán. Mivel a „muzeológusi” feladatomban a *Budapest Története* ügyintézője lettem, így a Szentháromság utcában kaptam szobát, hiszen naponta kellett a főigazgatóval tárgyalnom. Újkori kötelezettségem a tudományos munkára terjedt ki. Minden esetre azért Gerevich hozzájárulását kértem régi témám (tehát a kincstartóság és a pénzügyigazgatás) fővárossal kapcsolatos része feldolgozásához. Ezt megkaptam, sőt megígérte azok kiadását is amennyiben e mellett nem hanyagolom el a számomra kijelölt témákat, a két munkáskerület, Újpest és Csepel történetét.

Így 1954. szeptember második felétől muzeológus lettem, a valóságban pedig tudományszervező. A *Budapest Története* kutatásokat a szerkesztőbizottság irányította, ennek elnöke a fővárosi tanács egyik elnökhelyettese, titkára Gerevich, tagjai pedig a szakma nagyjai voltak. Az üléseket én készítettem elő, és én vezettem a jegyzőkönyveket is. Az itteni munkám sokat rontott korábbi idealizmusomon. Azt vettem észre ugyanis, hogy egyes általam nagyon tisztelt tudósok nem mindig a cél érdekében foglaltak állást, hanem személyi, vagy intézményi elfogultságból. Később ugyanazt láttam az Akadémia Régészeti Bizottsága titkáráként az 1970-es évek elején. Munkaközösségeket hoztunk létre a kutatásokra, élükön egy szerkesztő bizottsági taggal, aki igazolta az elvégzett munkát. A leadott anyagot nyilvántartásba vettem, és a kifizetéseket intéztem. Volt olyan munkaközösség, ahol anyaggyűjtés folyt, így a Mályusz vezette csoport átnézte valamennyi az Országos Levéltárban eredetiben vagy filmen található középkori oklevelet, és amennyiben nagy-budapesti vonatkozásuk volt, utaló cédulát készítették. Más munkaközösségekben előtanulmányokat írtunk.

Az előtanulmányok, vagy az attól függetlenül készült főváros történetével foglalkozó tanulmányok közlésére felelevenítették a háború végével megszűnt *Tanulmányok Budapest múltjából* című évkönyvet (TBM), amelyet elvileg a szerkesztő bizottság, de ténylegesen Gerevich szerkesztett, aki rám bízta a munkát. A nem teljesen megfelelőnek tartottak elutasításáról, rendszerint lektori vélemény alapján, én tettem javaslatot főigazgatómnak, aki azután magára vállalta a szerző értesítését. (Voltak olyan esetek, hogy a lektori véleményből nyilvánvalóvá vált a mű csapnivalósága, a lektor a végén mégis javasolta. Hasonló ez azzal, amit akadémiai doktori értekezések opponensi véleményeinél olykor ma is tapasztalunk.) Sok dolgot a háttérből irányítottam, főigazgatóm pedig kifelé fedezett. Én ellenőriztem a korrektúrákat, tartottam a nyomdával a kapcsolatot, imprimáltam az utolsó levonatot. Eleinte főnököm kézből fizetett, az akkor más folyóiratnál is szokásos módon saját szerkesztői honoráriumát 25%-át adta át nekem. (Elvégre ez nekem hivatali feladatomban, a felelősség azonban az övé volt.) Később megkaptam a szerkesztőbizottság segédtitkára címet, a 25%-ot pedig az Akadémiai Kiadó már hivatalosan fizette ki.

Néhány szó a TBM-ről. Nem csak az előtanulmányokat, vagy más, főváros történetével foglalkozó tanulmányokat akartuk itt közölni, vagy kiadásával a múzeumi könyvcserét segíteni. Volt két ki nem mondott célunk is mivel történettudományi periodikák akkor alig voltak. A *Századok* főleg politikai szempontból fontos cikkeket, a *Levéltári Közlemények* levéltártani és hivataltörténeti, az ötvenes évek

közepén indult *Agrártörténeti Szemle* pedig mezőgazdaság történeti tanulmányokat közölt csak. A nagyszámú, és részben politikailag háttérbe szorított, olykor szakmai állását vesztett történésztársadalom jó része legfeljebb az íróasztalfiók számára írhatott. Ennek a rétegnek akartunk Gerevichcsel közlési lehetőséget nyújtani, amennyiben hajlandók a fővárossal foglalkozni. Az én álmom pedig az volt, hogy legyen a *Tanulmányok* a magyar várostörténet-írás központi orgánuma, és közöljön nemzetközi várostörténeti ismertetéseket. Főnököm elfogadta javaslatomat, így az első, 1956-ban megjelent XI. kötetben már jelentek meg recenziók is. Azt viszont nem sikerült elérni, hogy évente megjelenjünk. Nem adhattunk ki olyan kötetet, amelyben nincs legalább egy 20. századdal foglalkozó dolgozat, kellett továbbá politikailag posszibilis szerzőt is találni, addig tehát nem adhattam le a nyomdába a kötetet, amíg ilyen tanulmányok nem készültek. Így 1956., 1957., 1959., 1961. és 1963. években, tehát két évente jelentünk meg. Mivel közben Gerevich elment a múzeumból, az 1963-as XV. kötet már nem tartalmazta a szerkesztő bizottság névsorát, csak Gerevichet és az új főigazgatót, Tarjányi Sándort szerkesztőként, engem pedig segédszerkesztőként. Ez a kötet azonban még teljesen a régiék mintájára készült. A következő kötetek már a Budapesti Történeti Múzeum évkönyveinek számítottak, a XVI.–XVII. kötetet még én szerkesztettem, a XVIII.-at pedig együtt Nagy Lajos barátommal. Bár Kumorovitznak és nekem néhány nagyon fontos tanulmányunk jelent meg itt, ez mégis egészen más volt, mint a XI.–XV. kötet.

Az első öt kötetben 53 szerzőtől 73 tanulmányt közöltünk. Munkatársaink többsége háttérbe szorított, zömében nálam idősebb tudós volt. Csak két nevet említek: a statisztikus Laky Dezsőt, a Bárdossy kormány egykori élelmészügyi miniszterét, és Berlász Jenőt, a Közgazdasági Kar volt gazdaságtörténész professzorát, akit állásától való megfosztása után könyvtárba helyeztek, és ma is él. Szerkesztőként kihasználtam a helyzetemet: az öt kötetben hét tanulmányt, valamint több könyvismertetést közöltem. A TBM ebben a formájában az ötvenes-hatvanas évek fordulóján rangos tudományos periodikává vált. A recenziós rovat növelte értékét. Ennek összeállításába a XII. kötettől bevontam Fügedi Eriket, aki egyrészt *Sammelreferátokat*, azaz egy ország várostörténet-írása összefoglalását közölt, másrészt a XIV. és XV. kötetben nemzetközi várostörténeti bibliográfiát jelentetett meg. A TBM súlyát és megszerezhetőségét növelte, hogy az Akadémiai Kiadó adta ki. A későbbi folytatást, a múzeumi évkönyvet már nem az Akadémiai Kiadó gondozta, és lényegében az akkor már gomba módon szaporodó közgyűjteményi kiadványok egyikének, nem pedig országos periodikának számított. Elmaradt a bibliográfia rovat is.

Itt kell megemlékeznem Fügedi Erikéről, akinek tanáraitom kívül igen nagy szerepe volt tudóssá és ezen belül várostörténészé válásomban. A harmincas-egyvenes évek fordulóján végzett igen tehetséges történész generáció egyik kiválósága Mályusz tanítványaként ismerte a nővéremet, így már egyetemista koromtól foglalkozott velem. Az ötvenes évek elején kirúgták állásából: egy konzervgyárban lett tervelőadó. Ott viszont volt ideje szakirodalmat olvasni, hiszen csak a hónap végén kellett a tervekkel foglalkoznia. Így vezethette az ismertetési és bibliográfia rovatot. Fügedit akkor épp a várostörténet érdekelte. Tudományos módszerét jellemezte,

hogy egy olykor eldugott helyen megjelent külföldi tanulmányt elolvasva, annak mintájára dolgozott fel egy hazai témát. Strahm svájci történész elméletét, a Karl Fröhlich által továbbfejlesztett „Verfassungstopographie”-t érvényesítette pl. a nálunk kiadott óbudai tanulmányában.⁸ Ez a módszer a város legfontosabb helyrajzi elemeit, beleértve a piacot, középületeket, utcahálózatot meghatározva vont le általánosítható következtetéseket. Mindez rám is hatott, a később megjelent budafelhévi tanulmányomban,⁹ és a még említendő, Buda kialakulásáról írt, Nyugat-Berlinben megjelent könyvemben magam is követtem. A nagy nyelvtudású Fügedi ekkor a német tudomány hatása alatt volt, aminek eredményeként alapos, jól adatolt dolgozatokat írt. A hetvenes évek elején francia, majd később angolszász hatás érte, akkor ottani témákat ültetett át magyarrá, mint Le Goff nyomán a koldulórendek kapcsolatát a városfejlődésre. Végül visszakerült a szakmába. Székely György hozta be a Történelmi Társulat adminisztrációjába, majd pedig a KSH Történelmi Statisztikai Kutatócsoportja vezetője lett. Sajnos, egyetemen csak élete vége felé oktatható, noha kitűnő pedagógiai érzéke volt, szeretett fiatalokkal foglalkozni, így professzorként jelentős iskolát alapíthatott volna.

A múzeumba kerülve tudományosan két feladatot kellett elvégezniem: kiegészítenem a szakdolgozatomat mindazzal, amit fontosnak tartottam, és eleget tenni hivatali feladatomnak Újpest és Csepel újkori története kutatásával. A kincstartóság és a pénzügyigazgatás története feldolgozásánál jöttem rá arra, hogy a forrásanyag hiányossága miatt először össze kell állítani az ott dolgozók névsorát, és hivatali működésük időrendi adatait (tehát mai szóval archontológiájukat), majd a rájuk vonatkozó egyéb adatokat, így kincstári szolgálatuk előtti vagy utáni más tevékenységüket, társadalmi helyzetüket, és ha lehet, családi kapcsolataikat. Ha a többségnél hasonló életpálya mutatható ki, ez már az egész intézményre döntő adatokat szolgáltathat. A forrásanyagból magától adódó gyakorlati módszer volt ez. Így minden pénzügyi tisztviselőről készítettem egy mutató cédulát, ezeket kellett mindig az adott témára sorba szedni. Fogalmam sem volt róla, hogy ezzel az ókortudományban már régóta ismert prozopográfiai módszert alkalmaztam, ez saját, a munkámat megkönnyítő ötletem volt. A módszer azonban már valóban megérett a bevezetésre. Engel Pál a prozopográfiai elemzés hazai megjelenését két 1957-ben megjelent, egymástól független tanulmányhoz köti: az egyiket Mályusz írta, a másik a *Tanulmányok* XII. kötetében megjelent „A kincstári személyzet...” című dolgozatom volt.¹⁰ Megjegyzem, hogy a külföldi medievisztikában a prozopográfia még később vált jelentőssé.¹¹

A módszert azonban már az 1952-ben elkészült szakdolgozatnál is alkalmaztam, és annyira beváltnak éreztem, hogy az 1830-as években alapított Újpest első másfél évtizede feldolgozásánál is alapul vettem. Kénytelen voltam ugyanis 1954–1955-ben

8 Fügedi Erik: Topográfia és városi fejlődés a középkori Óbudán. *TBM* 13. 1959. 7–56.

9 Budafelhévi topográfiája és gazdasági fejlődése. *TBM* 16. 1964. 85–180.

10 Engel Pál: Prozopográfia. Bertényi Iván (szerk.): *A történelem segédtudományai*. Budapest, 1998. 38. – Kubinyi András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. *TBM* 12. 1957. 25–49.

11 Vö. Peter Moraw: Personenforschung und deutsches Königtum. *Zeitschrift für historische Forschung* 2. 1975. 7–18.

eleget tenni újkori osztályi feladatomnak.¹² Ennek volt egy különös utózungése. Újpesti tanulmányom gyakorlatilag szó szerinti utánnyomása más név alatt 1969-ben megjelent egy vetélkedő céljaira kiadott sokszorosított műben. Így később felkértek, hogy Újpest történetében írjam meg újra, mint a település községgé alakulását. Ez mégis új munka lett, a régít lerövidítettem, viszont az akkor kihagyott, az első újpesti lakosok személyére vonatkozó adatokat, azaz a prozopográfiát itt hoztam le részletesen.¹³ A módszert tehát még a 19. század első fele feldolgozásánál is jól lehetett használni. A csepeli témában is teljesítettem vállalásomat: írtam a falu 18. századi és 19. század első felének népességéről, valamint áttelepüléséről az 1838-as árvíz után.¹⁴ Óvakodtam a szabadságharc utáni időre kitérni, viszont teljesítvén vállalásomat, visszatérhettem a középkorhoz.

A *Tanulmányok* szerkesztése, Fügedi hatása, valamint a múzeum könyvtárában található várostörténeti irodalom olvasása egyre inkább bevezetett a várostörténetbe. Nem sokkal megjelenése után már én ismertettem Planitz alapvető német középkori várostörténeti összefoglalását.¹⁵ Ennek ellenére eszem ágában sem volt még várostörténetésszé válni. Változatlanul a hivataltörténet és a történeti segédtudományok, különösen Kumorovitz hatására a pecséttan érdekelték. A szakdolgozatom egyes fejezeteit akartam bővebben kiadni: a fővárosi vonatkozásúakat a *TBM*-ben, vagy a múzeum *Budapest Régiségei* évkönyvében, a többit pedig a *Levéltári Közleményekben*. E mellett mind a *Tanulmányokban*, mind a *Levéltári Közleményekben* számos recenziót írtam, forráskiadványokról, hivataltörténeti, segédtudományi és várostörténeti munkákról. Ez növelte szaktudásomat. Ekkori szakirodalmi tevékenységem műveim bibliográfiájában hozzáférhető. A már említett „Kincstári személyzet” tanulmányt azért adhattam ki a *TBM*-ben, mivel a pénzügyigazgatás személyzetében jelentős számú budai polgár dolgozott. A középkori főváros történeti forrásaival így 1949–1950 óta egyre többször találkoztam, 1952, szakdolgozatom elkészülte után pedig az 1500 és 1526 közti forrásokat is igyekeztem feldolgozni.

Ez azért fontos, mert 1955-ben jelent meg a 20. század egyik legfontosabb várostörténeti könyve, Szűcs Jenő munkája,¹⁶ amelyet nekem kellett ismertetnem.¹⁷ Szűcs egyetemista korunktól nagyon jó barátom volt, azért sem akartam várostörténettel foglalkozni, hogy ne legyek orvvadász a vadászterületén. Munkája épp úgy szakdolgozat és egyetemi tankönyv előtanulmány volt, mint az én kincstartóságom, csak hogy ő ki is adta. A budai források tükrében azonban nem láttam bizonyítva, hogy a nyugat-magyarországi városok 15. század végi megrekedése az egész magyar város-

12 Adatok Újpest 1848 előtti történetéhez. *TBM* 11. 1956. 277–306.

13 Újpest községgé alakulása. 1831–1849. In: Gerelyes Ede (szerk.): *Újpest története*. Budapest, 1977. 23–42.

14 Csepel népessége a XVIII. században és a XIX. század első felében. *TBM* 13. 1959. 229–259. – Csepel áttelepülése az 1838-as árvíz után. *TBM* 14. 1961. 471–475. – Később (Berend T. Ivánnal közösen) írtam egy összefoglalást is: Csepel története a Vasgyár alapításáig. In: *Csepel története*. Budapest, 1965. 5–31.

15 Hans Planitz: *Die deutsche Stadt im Mittelalter von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen*. Graz–Köln, 1954. – Ismertetése: *TBM* 11. 1956. 448–450.

16 Szűcs Jenő: *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Budapest, 1955.

17 *Századok* 90. 1956. 476–478.

fejlődésre érvényes. Voltak kétségeim a magyar tőkeszegénységgel kapcsolatban is. (Szűcs nézete gyökereit Kováts Ferencnél, és főként Paulinyi Oszkárnál kereshetjük.) A recenzióban hangot adtam ennek, és lényegében ezzel kezdődött a Szűccsel közel 30 évig tartó vita, amelyet partnerem akadémiai nagydoktori értekezésem bírálójaként 1986-ban zárt le.¹⁸ Megjegyzem, hogy a szakmai ellentét ellenére személyes barátságunk mindvégig fennmaradt, ami sajnos nem általános a tudományban.

Pénzügyigazgatás-történeti kutatásom mellékterméke lett a Jagelló-kori udvari szállítók történetének feldolgozása. A múzeum régészeti évkönyvében jelent meg, mert az egyik kereskedő nevével ellátott, Budán előkerült ablakkeret követ is közöltem benne.¹⁹ Itt is a prozopográfiából indultam ki. Az egyes kereskedők családi kapcsolatai a kereskedelmieknek a tükörképei voltak, így egyszerre élém tárult a Mohács előtti Buda külkereskedelme. A szállítók között voltak nagybirtokosok is, akik gyakran ismert kereskedőkkel társultak. Kiderült, hogy nem csak a külföldi kereskedelmi tőkétől függő üzletemberek éltek itt, ahogy azt Kováts, Paulinyi és Szűcs hitték, hanem létezett hazai, igaz, részben a feudális urakéval összekapcsolódó tőke is. Világossá vált a magyar szarvasmarha kivitel nagy jelentősége is, a kincstár harmincad bérleti szerződése alapján, a korábbinál pedig alacsonyabbra becsültem a nagyon negatívnak tartott magyar külkereskedelmi mérleget.

Újból különös véletlen következett be. Mivel Budán sok nürnbergi kereskedő telepedett le, köztük az egyik ottani patricius család, a Hallerek több tagja, hirtelen ötletből elküldtem a cikk különlenyomatát a nürnbergi levéltárba. Ott feltűnt a Haller név, amire felhívták a család német ága fejének a figyelmét. Helmut von Haller báró gépészmérnök és gyárigazgató volt, viszont mint a Nürnberg melletti großgründlachi Haller-kastély ura, ő birtokolta a családi levéltárat. Érdekelte a családja múltja, ezért megtanulta olvasni a középkori írásokat, sőt, mivel a család egyik ága – amely a budai Haller Ruprecht leszármazottja – hallerkői gróf Haller néven a magyar és erdélyi történelemben is szerepet játszott, annyira megtanult magyarul, hogy szakirodalmat is tudott olvasni. Saját és más nürnbergi levéltári anyagra támaszkodva több kitűnő tanulmányt írt a késő középkori Nürnberg vezetőrétegéről. A báró elolvasta a cikkem, és annyira megtetszett neki, hogy átírva, saját neve alatt, de rám hivatkozva németül közölte. A jegyzeteimnek csak egy részét vette át, viszont sok helyen saját adataival kiegészítette.²⁰ Utána eljött hozzám Pestre, és felkért, hogy írjam meg a budai Hallerek történetét, amit aztán meg is jelentetett.²¹ Ez, és a Haller neve alatt megjelent tanulmány hirtelen közismertté tett Nyugat-Németországban. Abban az időben ugyanis

18 A vita bizonyos mértékben kompromisszum jellegű rövid összefoglalása, idézve Szűcs opponensi véleményét: Kubinyi András: A későközépkori magyarországi városi fejlődés vitás kérdései. In: Uherkovich Ákos (szerk): *Régészet és várostörténet. Tudományos konferencia.* /Dunántúli Dolgozatok (C) Történettudományi Sorozat. 3./ Pécs, 1991. 15–16.

19 Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban. *Budapest Régiségei* 19. 1959. 99–119.

20 Helmut Frhr. Haller von Hallerstein: Deutsche Kaufleute in Ofen zur Zeit der Jagellonen. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Nürnberg* 51. 1963. 467–480.

21 András Kubinyi: Die Nürnberger Haller in Ofen. Ein Beitrag zur Geschichte des Südosthandels im Spätmittelalter. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Nürnberg* 52–53. 1963–1964. 80–128.

a Kelet-Közép-Európával folytatott kereskedelem kutatása a német város- és gazdaságtörténeszek közt eléggé fehér foltnak számított.

Közben változások következtek be a munkahelyemen is. 1956 csak annyiban érintett, hogy a múzeumi forradalmi bizottság tagjává választottak, de az azt követő vizsgálaton Gerevich megvédett, így csak fizetésemelést nem kaptam két évig. Főigazgatómat, aki művészettörténész–régész volt, akkor a középkori kisplasztika érdekelt, és hiányolta előttem a magyar középkori pecsétkorpuszt. Azt javasoltam, hogy vegye fel ennek elkészítésére az állás nélküli, munkaközösségeknél bémunkát végző volt professzoromat, Kumorovitzot, aki különben 1956-ban megkapta a tudományok doktora tudományos fokozatot. Így 1957-ben egyik mesterem is hozzánk került. Gerevich az ötvenes évek második felében megalapította az Akadémia Régészeti Intézetét, majd rövidesen lemondott a múzeum főigazgatásáról. Ő irányította továbbra is a *Budapest Történetét*. Ekkor már a monográfia megírása került napirendre. Új főigazgatónak Tarjányi Sándort, újkortörténészt, az egyik volt budai karhatalmi ezred (pufajkások) párttitkárát nevezték ki. Vonalas főnökünk azonban nem változtatott a múzeum addigi békés politikai jellegén. Mivel Gerevich nemcsak főigazgató, hanem a Középkori Osztály vezetője is volt, oda új osztályvezető kellett. A legmagasabb tudományos fokozata Kumorovitznak volt, Tarjányi ezért őt nevezte ki. Az a furcsa eset következett be, hogy egy állami intézmény vezetői helyére egy katolikus szerzetes pap került. Bár státusom az újkori osztályra szólt, ahonnan soha sem helyeztek át, Tarjányi már a Középkori Osztály tagjának tekintett. Ekkor került az osztályra Gerevich szakmai ellenfele, Zolnay László.

Itt kell szólni a több évtizedig tartó ún. budai vitáról. Ez a Gerevich által a század közepén vezetett budavári ásatásból indult ki. A romos királyi palota területén több éven át folyó kutatást Rákosi egy idő múlva leállíttatta. Bár még nem jutott le mindenütt a szűz talajig, Gerevich úgy vélte, hogy bizonyítani tudja az ősi hagyományt: a IV. Béla által a tatárjárás után épített budai királyi palota a későbbi helyén, a Várhegy déli részén állt. Az ötvenes évek elején részt vett az ásatásokon Zolnay László, aki ugyan filozófiából doktorált, azonban jól tudott latinul, és okleveleket is olvasott. A *Turulban* egyetemista korában 1935–1938 közt négy kitűnő genealógiai tanulmányt közölt, így a szakmában jól ismerték. Majd beházasodás révén egy könyvkiadó cég vezetője lett, amely az akkori legnagyobb példányszámú bulvárlapot, a *Friss Újságot* is kiadta. Még az ötvenes-hatvanas években is sok, köztük nagytekintélyű újságíró és író működött, aki lekötelezettje volt. Az államosítás után munkát keresve jutott a Budapesti Történeti Múzeumba. Ekkor talált rá az Akadémiai Könyvtárban Csánki Dezső egy befejezetlen cikke kéziratára, amely szerint IV. Béla palotája nem délen, hanem északon állott. Ezt – módosítva Csánki helymeghatározását – a Táncsics utca 9-es számú telekre lokalizálta, s ezzel Gerevichet támadta. Szerinte utána e miatt bocsátották el a múzeumból. (Gerevich erről más magyarázatot adott, magam azonban nem tudok állást foglalni a kirúgás valódi oka kérdésében.) A főigazgató nem volt népszerű ember, így a régész–művészettörténész szakmai közvélemény Zolnaynak adott igazat, megjelentették vitacikkeit, majd Gerevich távozása után visszahozták a múzeumba.

Zolnay nagyon művelt, jó tollú, kiválóan képzett kutató volt, bár kissé pontatlan. Végigolvassván a vitát, felfigyeltem Zolnay néhány pontatlanságára, viszont elfogadtam azt a nézetét, hogy volt egy északi királyi kúria a Várhegyen, és ennek a helyét jól határozta meg. Ez azonban nem zárta ki, hogy ne lett volna délen is egy királyi épület. Nemzetközi várostörténeti irodalmat olvasván elképzelhetetlennek tartottam, hogy a budai Várhegy déli vége ne lett volna erősítve, sőt, sikerült Budához hasonló külföldi városalaprajzokat találnom. Az ilyen típusú várost a németek Vörlingstadtnek („vára-árváros”) nevezték. Az esetleges két királyi lakhely kérdését pedig olyan 13. század második feléből származó oklevelekkel véltem megoldani, amelyek a királyné budai kúriáját említik. Így magam is bekapcsolódtam a vitába.²² Vitacikkem tipikusan várostörténeti volt, alaprajz elemzésen alapult. Nem volt vele sok sikerem, Zolnay népszerű ember volt, még a „budai vitát” összefoglaló barátom, Fügedi sem állt mellém.²³ Zolnay 1986-ban megjelent emlékiratában is eléggé lesajnáló módon nyilatkozott rólam, kiemelve, hogy levéltári kutató, nem pedig régész vagyok, pedig akkor az egyetemen már én tanítottam a középkori régészetet.²⁴ Lehetséges azonban, hogy a vita végül mégis a javamra dől el. A 75. éves születésnapomra írt emlékkönyvbe volt tanítványom, Magyar Károly (aki korábban inkább Zolnay nézete mellett volt) komoly megfontolások alapján felvetette azt a hipotézist, hogy a középkori palota legmagasabb tornya, az István torony még a 13. század második felében épült. (Mindenkori, velem együtt, a 14. század közepére tette.)²⁵

A *Budapest Története* szerkesztői rám bízta az 1440–1541 közti rész megírását, amelynek első kézírata 1967 táján készült el, majd megkaptam pótlólag az 1301–1440 közti részt is. Ezzel mintegy hivatalosan várostörténész lettem. A munkaközösségi munkák befejeződésével a monográfia elkészítése lett a (a *Tanulmányok* szerkesztése mellett) egyetlen múzeumi feladat. Ez sok levéltári kutatást jelentett. Megint a prozopográfiai módszert alkalmaztam. Közel 3000 középkori budai, pesti, óbudai stb. lakosról készítettem cédulákat, amelyekre genealógiai, foglalkozásra vonatkozó, lakóhelyükre utaló és más adatok kerültek fel. (Sajnos, ezekből ma már 50–100 hiányzik, az utóbbi évtizedekben, ha kellett egy adat, akkor kivettem a cédulát, és nem tettem mindig vissza.) A nagy munka ez után következett: az adatok felhasználása. (Például kiírni a tanácsstagokat, valamely ipar mestereit és lakóhelyeiket, egymással összeházasodott családokat stb.) Mivel számítógép nem volt, kézírással kellett a személyi cédulákat más szempontok alapján kimutatózni, utána pedig az eredményeket feldolgozni. Az más kérdés, hogy ez az anyag lehetővé tette, hogy a monográfia elkészülése után, akár egy-két évtized múlva is egyes részletkérdéseket külön cikkekben feldolgozzam. Foglalkozni kellett az 1950-ben Nagy-

22 A király és a királyné kúriái a XIII. századi Budán. *Archeológiai Értesítő* 89. 1962. 160–171. – A témát később folytattam: Burgstadt, Vörlingstadt und Stadtburg. (Zur Morphologie des mittelalterlichen Buda.) *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 33. 1981. 161–178.

23 Fügedi Erik: Megjegyzések a budai vitáról. *Századok* 98. 1964. 772–781.

24 Zolnay László: *Hírünk és hamvunk*. Budapest, 1986. 707–708.

25 Magyar Károly: Adatok a budai István-torony kérdésköréhez. In: F. Romhányi Beatrix – Grynaeus András – Magyar Károly – Végh András (szerk.): „*Es tu scholaris.*” *Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára*. /Monumenta Historica Budapestinensia XIII./ Budapest, 2004. 13–36.

Budapest területéhez csatolt településekkel is, amelyek lényegében a középkori város szűkebb piackörzetét tették ki.

A piackörzetek fontosságát Magyarországon Szűcs 1955-ös könyve ismerte fel. Megint tanulságos, hogy tőle függetlenül a külföldi tudomány is ebben az időben kezdett ezzel foglalkozni. Itt főként a svájci Hektor Ammann említhetem.²⁶ Akár a propozográfia, ez a kérdés is egyszerre érett meg a magyar és külföldi feldolgozásra. A városba beköltözők származási helyéből, családi és üzleti kapcsolataiból indultam ki (azaz a propozográfiából), viszont megtaláltam a piackörzet rendszer jogi szabályozását is, egy kétmérföldes és egy nyolcmérföldes körzet esetében. Ez a téma később új kutatásokra készítetett. A szűkebb piackörzet nemcsak városok, hanem mezővárosok és hetiptactartó falvak körül is megvolt, így a belkereskedelmi forgalomról csak akkor kaphatunk teljes képet, ha ezekkel is foglalkozunk.

Még írtam a *Budapest Történetét*, amikor a Haller tanulmány hatása beérett. Ingomar Bog, a marburgi egyetem gazdaságtörténész professzora 1967-ben nemzetközi konferenciát akart rendezni Kelet-Közép-Európa 1450 és 1650 közti kereskedelméről, mégpedig lengyel, cseh, szlovák és magyar kutatók részvételével. A szakirodalomban ismert tudósokra gondolt, így rám is. Hat magyar kutatót: Ember Győzőt, Fügedi Eriket, Makkai Lászlót, N. Kiss Istvánt, Paulinyi Oszkárt és engem hívott meg. (Ember csak a kötet számára küldte el a tanulmányát.) Nekem Buda és Pest távolsági kereskedelmi szerepéről kellett beszélnem a 15–16. század fordulóján. A tanulmánykötet csak 1971-ben jelent meg.²⁷ Első külföldi utam volt, csupa nálam idősebb kollégával utaztam, nagyon izgultam. Mindjárt első nap azonban különös eset következett be. A közös ebéden négy asztaloknál ültünk, így én nem kaptam négy idősebb társam mellett helyet. Ahová végül leültem, ott ült az idős Franz Lerner professzor, Frankfurt várostörténésze, valamint a nálam csak egy-két évvel idősebb Olthmar Pickl grazi gimnáziumi tanár, azóta is nagyon jó barátom, a következő évtől ottani gazdaságtörténész professzor. Mivel nem ismertek, el kellett mondanom, hogy mivel foglalkozom. Kiderült, hogy Lerner és Pickl hozám hasonlóan értékeli a középkorvégi kereskedelmet. Utána Lerner még pálinkával itatott bennünket, ami a júliusi hőségben feloldotta gátlásaimat. A délutáni ülésen nem tetszett nekem valakinek az előadása, amit szóvá is tettem Lernernek, aki a vita alatt oldalba bökött, hogy szólaljak fel. Hirtelen azt vettem észre, hogy ott állok a pultnál, szabadon beszélek németül öt percig, utána meg mindenki engem ünnepel. A következmény: az ülésen elnöklő Herbert Ludat professzor, a giesseni egyetem kelet-európai gazdaságkutató intézetének igazgatója nyomban felkért, hogy írjak egy könyvet Buda kialakulásáról. Könyvsorozatában már megjelent a prágai Fiala professzor könyve a cseh főváros kialakulásáról.

26 Hektor Ammann: Vom Lebensraum der mittelalterlichen Stadt. Eine Untersuchung an schwäbischen Beispielen. *Berichte zur deutschen Landeskunde* 31. 1963. 284–315.

27 Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. In: Ingomar Bog (Hrsg.): *Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*. Köln–Wien, 1971. – Az itt megjelent terjedelmes tanulmányomat, és ennek az újabb eredmények által átdolgozott, 1994-ben a *Történelmi Szemlében* megjelent magyar változatát ld. műveim bibliográfiájában.

Ezt meg is tettem, a könyv pedig 1972-ben meg is jelent Nyugat-Berlinben.²⁸ A könyvem nagy siker volt a német nyelvterületen, állítólag egyes egyetemeken egy időben kötelező olvasmányoknak is kiadták, mert nem nagyon ismerték a kelet-közép-európai városok német polgárságát. A hetvenes évek elejétől három évtizeden át nem volt olyan év, hogy ne hívtak volna meg legalább egyszer a német nyelvterület várostörténeti konferenciáira, ahol többnyire előadást is tartottam. A külföldön megjelent tanulmányaimról nem írok, ezek bibliográfiámban megtalálhatók. Könyvemnek Magyarországon szinte semmilyen visszhangja sem volt. Csak néhány példányt tudtam elajándékozni, tiszteletpéldányaimat inkább külföldre küldtem. Nem egész egy év múlva viszont megjelent a *Budapest története* monográfia, ahol a témát az első kötetben Györfly György írta meg. A magyar történészek érthetően őt olvasták.

Várostörténésznek tekintettek már itthon is. Székely György, a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság akkori egyetlen magyar tagja (később én is tag lettem) létrehozta az Akadémia Várostörténeti Albizottságát, ahol ő volt az elnök, és én a titkár. Itt kerültem újra össze Major Jenővel, a 20. század legnagyobb magyar településtörténészeivel, aki akkor volt az Eötvös Collegium szeniora, amikor én ott gólya voltam. Major haláláig tartott a barátságunk, két-három hetente meglátogattam Fehérvári úti lakásán, ahol vörös bor mellett adtuk elő egymásnak tudományos elgondolásainkat. Nagyon sokat tanultam tőle. Földrajz–történelem szakos volt, felhívta a figyelmemet a legfontosabb külföldi településföldrajzi művekre, köztük Christallernek a központi helyekről írt híres könyvére.²⁹ A központi hely fogalma hozzásegített a piackörzet kérdés megoldásához, hiszen egy vásártartó falu is központi hely. A centrális helyek nyilvánvalóan településhierarchiát képeznek, amelyek a Szűcs és Ammann által vizsgált különböző sugarú piackörzetekben észlelhetők. Major magyarázta meg, ha van olyan centralitási tényező, amit az egész országban ki tudok forrásokkal mutatni, akkor megoldódik a középkori Magyarország hierarchikus térbeli rendjének kérdése. A külföldi egyetemekre beiratkozó hallgatókban találtam ezt meg. A bécsi és a krakkói egyetemek anyakönyveiből kiírtam helységek szerint valamennyi magyarországi hallgatót 1440 és 1514 közt. Az utóbbi évszámot azért alkalmaztam, mert a Mohács előtti évtizedben nagyon esett a külföldre menő diákok száma. Az eredmény térképre vetítése mindkettőnk kellemesen lepott meg: tökéletesen kirajzolódott a településhierarchia, valamint kiderült, hogy a földesúri városok és nagyobb mezővárosok nyilvánvalóan beilleszkednek az ország városhálózatába. A kérdést feldolgozó tanulmányom nagyon eldugott helyen jelent meg, úgy hogy szakmai hatása csak később érvényesült.³⁰

Mindezek ellenére magamat még mindig inkább hivataltörténésznek és a történeti segédtudományok művelőjének tartottam. Pénzügyigazgatás történeti kutatá-

28 *Die Anfänge Ofens. /Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen. Reihe I. Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens. Bd. 60./* Berlin, 1972.

29 Walter Christaller: *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch – geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen.* Jerna, 1933. Új kiadása: Darmstadt, 1968.

30 A középkori magyarországi városok hierarchikus térbeli rendje kérdéséhez. *Településtudományi Közlemények* 23. 1971. 58–78.

saim közben világossá vált, hogy a királyi tanácsról és kancelláriáról szóló szakirodalom nem felel meg mindenben a forrásoknak. Ezért egyes családi levéltárakat, és a most már filmen olvasható felvidéki városokét végignézve, az 1458 és 1526 közötti királyi oklevelekből akartam rekonstruálni a kancellária munkáját. A hatvanas évek második felében felvettem levelező aspiránsnak, mégpedig a Mátyás- és Jagelló-kori állam központi igazgatása kandidátusi értekezés témakörére. A kandidátusi fokozatot 1970-ben végül a *Budapest Története 1440–1529* című értekezésem alapján szereztem meg. (1529 azért lett korszakhatár, mert János király akkor telepítette ki a budai németiséget.) A főváros története megírása miatt ugyanis nem tudtam igazgatástörténeti kutatásaimat befejezni. Várostörténeti eredményeimet egyelőre azonban még mindig ideiglenes kiruccanásnak tartottam.

1963-ban egykori professzor asszonyom, Lederer Emma, felkért, hogy a tanszéken megbízott előadóként tanítsak. Először latin forrásgyakorlatokat, később 1945 óta először genealógiát, majd már Sinkovics István tanszékvezetősége idején újkori muzeológia órákat tartottam. (Sinkovics nem merte vállalni, hogy a reakciónak tartott genealógiát oktassák a tanszéken.) Magam különben több genealógiai tanulmányt közöltem ebben az időben. A kandidátusi fokozat megszerzése után címzetes docens lettem, majd Elekes Lajos átvitt az általa vezetett középkori magyar történeti tanszékre másodállású docensnek, itt szemináriumokat tartottam. Élveztem a tanítást, sok későbbi kitűnő tudóst tanítottam, akiket nem sorolhatok fel, mert több mint negyven év alatt annyi tanítványom volt, hogy biztos kifejejtenék valakit, és nem akarok senkit sem megsérteni. Annak, hogy főállásban az egyetemre kerüljek, nem sok lehetőségét láttam. Egyelőre azonban múzeumi beosztásom kényelmes, sok kutatási lehetőséget nyújtónak látszott.

Nem sokáig. Kumorovitz professzor 1970-ben lett 70 éves, és akkor le akarta tenni az osztályvezetést. A vezetésben helyettese, egykori évfolyamtársnőm, Feuerné Tóth Rózsa segítette. Ő irányította 1967-ben a múzeum átköltözését a Palotába, és ő rendezte az új kiállítást is. Kiváló régész és művészettörténész volt, nem rendelkezett azonban még tudományos fokozattal. Az intézmény vezetősége és Kumorovitz viszont engem akart utódnak kinevezni, hiszen én már 1969-ben benyújtottam disszertációm. Gerevich, aki akkor már akadémikus és az Akadémia Régészeti Bizottságának elnöke is volt, kívülről támogatott. Végül 1969 novemberében neveztek ki, nehogy az évi tervjelentés és a következő évi terv készítésével Kumorovitznak kelljen bajlódnia. Feuerné nagyon megbízhatóan látta el mellettem is a helyetteseséget addig, míg át nem ment az Akadémia Művészettörténeti Intézetébe. Utódjául másik egykori évfolyamtársnőmet, Lócsy Erzsébetet neveztettem ki. Ez teljesen új helyzetet hozott. Munkaidőm jó részét igénybe vette az osztályvezetés, hiszen 1973-ban megjelent a *Budapest Története* I. és II. kötete, az utóbbiban pedig saját részem, így már nem igényelhettem annyi szabad időt kutatásra, mint addig.

Ezzel egy olyan osztály vezetője lettem, ahol akkor az országban a legtöbb középkoros régész dolgozott. Mint említettem, volt valami régész alapképzettségem is, több mint másfél évtizeden át a múzeum minden ásatását láttam, kiállítási vezetéseik közben az előkerült tárgyi anyagról is beszélnem kellett. A legfontosabb közép-

kori régészeti szakirodalmat is olvastam. Ezt csak azért említem, mert beosztásomnál fogva régészeti ügyekben is kellett döntenem, ami sikerült is. Különösen sokat tanultam abból, hogy több mint fél évtizedig minden héten egy napot kinn töltöttem az óbudai ásatásokon. Közben régi barátom, Mócsy professzor akadémikussá választásával megürült a Régészeti Bizottság titkári tiszte, a két akadémikus, Gerevich és Mócsy pedig utódként az én személyemben egyezett meg. 1971-ben így a Bizottság tagjává és titkárává választottak. Most én vagyok a legrégebb tag. Ekkor a Várostörténeti Albizottság titkárságától meg kellett válnom, az albizottság is rövidesen kimúlt. A Régészeti Bizottság titkársága nem hozott sok örömet, elképzeléseimet nem tudtam megvalósítani, úgyhogy a következő ciklusra már nem vállaltam. 1974 után az akkor még létező Középkori Régészeti Albizottság elnöke, és az *Acta Archaeologica* szerkesztő bizottsági tagja lettem.

Tudományosan egyrészt a *Budapest Története* kutatások melléktermékeit közöltem, másrészt próbáltam igazgatástörténeti kutatásaimat folytatni. A hetvenes évek elején a szlovákiai városokba kaptam kiküldetést, ahol főként királyi oklevelek eredeti példányaikat kutattam, 1976-ban pedig Bécsbe. (Osztályvezetőségemnek annyi haszna volt, hogy állami pénzen utazhattam, egyébként a konferenciákra a meghívók költségén jártam ki.) Bécsben részben Mátyás ausztriai kormányzatát, részben a Jagelló-kori osztrák–magyar kapcsolatokat kutattam. Itt kerültek a kezembe a magyar tudomány által addig nem értékesített császári követjelentések Magyarországról (Andrea dal Burgo [1523] és Hans Schneitpöck [1524]). Ezeket kitűnően fel tudtam használni. Mátyásnak az osztrákok által sem ismert bécsi kormányzatát végül én írtam meg egy osztrák kiadványban.³¹

Közben a BTM-be új főigazgató került, Horváth Miklós kandidátus, alezredes, a Hadtörténeti Levéltár volt igazgatója, majd bécsi magyar hadilevéltári megbízott. Sok bajunk volt vele. Engem eleinte kedvelt, sőt ki is akart nevezni helyettesévé. Végül nem vállaltam, nem akartam felelős lenni nem mindig megfelelő döntéseiért. Érthetően megsértődött, sőt meg is fenyegetett, hogy ezt még megbánom. Attól kezdve mind nekem, mind osztályomnak sok borsot tört az orrunk alá. Szívesen elmentem volna, de tudtam, hogy egyetemi félállásomból nem lesz egész. Ekkor következett be egy újabb véletlen. Az egyetem akkor még egységes régészeti tanszékén László Gyula adta elő a népvándorlaskort és a középkort, Mócsy professzor a provinciális és klasszika archeológiát, Bóna István professzor az őskort. László professzor korára tekintettel át akarta adni területét. A népvándorlaskort – beleértve a honfoglalást – Bóna vette át, külső támadások miatt viszont a közép- és a török kori régészetnek nagyobb súlyt akartak adni, tehát erre kellett valaki. A tanszék vezetését különben László már átadta Mócsynak. 1977 végén az utcán találkoztam László Gyulával, aki megkérdezte, hogy nem venném-e ezt én át. Ebben az volt az érdekes, hogy közismerten Gerevich emberének számítottam, akivel Gyula bátyám éppúgy rosszban volt, mint Fettich Nándorral, akitől én tanultam a népvándorlás kori régészetet. Mivel a helyzetem megromlott a múzeumban, nem zárkoztam el ettől.

31 Die Wiener Regierung des Königs Matthias Corvinus. *Wiener Geschichtsblätter* 45. 1990. 88–99. – Magyarul: Mátyás király ausztriai kormányzata. *Levéltári Közlemények* 63. 1992. 111–121.

Nemsokára Mócsy hivatalosan is megkeresett ez ügyben. Kiderült, hogy akkor nem volt tudományos fokozattal rendelkező középkoros régész, csak honfoglalás-koros. Én pedig a Régészeti Bizottság tagjaként, valamint egy középkoros intézményt vezető kandidátusként alkalmas jelöltnek számítottam. László Gyulával különben utána haláláig jóban voltam. 1978. július elsejével ki is neveztek főállású docensnek a Régészeti Tanszékre, így 24 évi munka után otthagytam a múzeumot. 49 évesen így nemcsak új munkahelyre kerültem, de egy másik szakmába is bele kellett tanulnom. Szeptemberben több régész kollégával egy magyar–angol régészeti együttműködés keretében két hétre Angliába utaztam, ahol több fontos angol szakkönyvet vásárolhattam. Nagyon hatott rám Colin Platt épp akkor megjelent könyve, aki Anglia középkori társadalomtörténetét és régészetét dolgozta fel egy kötetben.³² Ez kellett nekem: az írott és régészeti források kutatásának egységes képbe szerkesztése. Úgy gondoltam, hogy hasonlót készítek Magyarországról, bár később ezen a terven kissé módosítottam.

Új állásom következtében négy éven át a hazai és külföldi régészeti irodalom olvasása sok időmet igénybe vette. Munkámba senki sem szólt bele, olyan előadásokat hirdettem, amelyeket helyesnek tartottam. Kidolgoztam egy nyolc félévre szóló tanmenetet, ami máig érvényes. (Most, az új reform következtében hat félévre vonják össze.) Ez a következő: 1. Várak. 2. Kolostorok és templomok. 3. Városok. 4. Falvak. 5. Kézművesség. 6–7. Anyagi kultúra. 8. Törökör. Tehát először a legfontosabb ásatási területek, utána a zömében kézművesipari leletek és azok előállításai. Az anyagi kultúra órán tárgyaltam mindazt, ami a korábbiakból kimaradt, de a mindennapi élet, hiedelmek stb. problematikáját is. E mellett tartottam segéd tudományi órákat, hogy hallgatóim az írott forrásokhoz is értsenek: így középkori latint, oklevélolvasást, pecséttant, címertant stb. Noha a provinciális archeológia régóta foglalkozott felirattannal, a középkori epigráfiát máshol is csak a harmincas évektől művelték, én most tanítani kezdtem. Tanársegédem nem volt, mindent én adtam elő. Akkor még nem volt habilitáció, docensséghoz kandidátúra, professzorsághoz nagy doktori fokozat kellett. 1986-ban lettem nagydoktor, 1988-ban neveztek ki egyetemi tanárnak. Mócsy 1987-ben bekövetkezett halála után szétválasztottuk a régészeti tanszéket: Bóna István lett az ő- és népvándorlás-kori, Szabó Miklós a klasszika- és provinciális archeológia, én pedig a középkor- és kora újkor régészeti tanszék vezetője, amelyet így én alapítottam meg. A három tanszék tanszékcsoport, később Régészettudományi Intézet néven azért együtt maradt.

Élvezettel tanítottam. Kialakult a „Kubinyi-iskola”, amire tanítványaim második emlékkönyvemben utaltak. Szerintem a tárgyi anyaggal foglalkozó régészet célja épp úgy a múlt feltárása, mint az írásos forrásokra támaszkodó historikusnak. A harmadik forráscsoport pedig a művészettörténet által vizsgált művészeti emlékek. Arra neveltem tanítványaimat, hogy ezt a hármasságot soha ne hagyják figyelmen kívül, ezért igyekeztem őket az írott források értelmezésére is kiképezni. Volt olyan időszak, hogy a legteljesebb történeti segéd tudományi képzést az én tanítvá-

32 Colin Platt: *Medieval England. A social history and archaeology from the Conquest to A.D. 1600.* London, 1978.

nyaim kapták. Nem ritka köztük az olyan kitűnő régész, aki színvonalas, levéltári anyagra támaszkodó tipikusan történettudományi tanulmányt is tett le az asztalra, elég csak megnézni a két emlékkönyvemet. Előadásaimban mindig együtt tárgyaltam a régészeti, levéltári és művészeti forrásokat. Nem sorolhatom fel az irányításum alatt készült sok szakdolgozatot, doktori, kandidátusi értekezést. Szívesebben adtam tiszta régészeti témát, hiszen mégis régészt kellett kinevelnem. A hallgatók nyaranta gyakran vettek részt ásatásokon, így az ásatóktól addig fel nem dolgozott lelet együtteseket kaphattak. Ezért sokan kész témával jelentkeztek nálam, ezeket egy-két kivétellel el is fogadtam. Másszor én szereztem ismeretségeim alapján feldolgozható anyagot. Valamivel kevesebb volt az olyan téma, amely saját érdeklődési területemhez tartozott, a mindennapi élet és annak tárgyi emlékei köréből. Volt egy erkölcsi kötelezettségem is: olykor végzett tanítványaim álláskeresőkhöz kellett támogatást nyújtani. Ez nem egy esetben sikerült is.

A Régészeti Tanszékre kerülésem óta utódot akartam magamnak kinevelni, ne hogy úgy járjak, mint a legtöbb kolléga: idegenek lesznek utódai. A megfelelőt már az első, általam nevelt évfolyamban megtaláltam, Laszlovszky József személyében. Negyedéves korában közöltem vele is e tervemet. Amikor a tanszéket bővítették, ő lett a tanársegédem. Közben kandidátus és docens lett, így amikor 65 évemet betöltve le kellett adni a tanszékvezetést, 1994-ben ki is nevezték tanszékvezető docensnek. Én még maradtam egyetemi tanár 70 éves koromig, a főelőadásokat azonban felosztottuk egymás közt. Jó választásnak tűnt, semmi sem változott a tanszéken, nyugdíjazásom után sem. (Azóta is rendszeresen tartok órákat, de a főelőadásokról három éve lemondtam.) Rövidesen azonban a helyzet megváltozott. Laszlovszky a Közép-európai Egyetem középkori történeti (!) tanszékét is megkapta, így a Közép- és Koraújkori Régészeti Tanszék vezetését át kellett adnia. Más megoldás nem volt, egy agráregyetemet végzett, nemzetközi hírű archeozoológus, Bartosiewicz László lett az utód. Ő sem hozott változást, a tanítás a mai napig az én elképzeléseim szerint folyik. Nemrég Feld István személyében egy kitűnő László Gyula tanítvány került docensként a tanszékre.

Az utóbbi negyedszázadban kibővült tudományos kutatói profilom. Nem tudom már, hogy mikor bíztak meg a 10 kötetes *Magyarország története* számára a Jagelló-kor (amit később a Mátyás-korral is bővítettek) megírásával. Ez azt jelentette, hogy ki kellett terjeszteni az államkormányzati, város- és gazdaságtörténeti kutatásaimat mindenre. Észrevettem azonban, hogy nem lehet megelégedni a régebbi szakirodalom eredményei egyszerű átvételével. Ebben az egyetemi előadásokra való felkészülés is megerősített. Egy példa: a középkori faluról tartott előadásaimnál vettem észre, hogy ellentmondások vannak Szabó István faluról és jobbágyásgról szóló történeti munkásságában, a források pedig nem mindig támasztják alá főbb megállapításait. Az általa is használt 1478-as Garai–Szécsi birtokbecsű oklevélből például kiderült, hogy Szabó nemcsak kifejejtett egy uradalmat, hanem a forrás szövegét sem vette figyelembe, őt csak a jobbágytelkek differenciálódása érdekelte. A több mint 40 oldal sűrűn írt forrásból azonban világossá vált, hogy egy általam látzat pusztasodásnak nevezett jelenség is kimutatható: a jobbágy az egész vagy részteleknek csak egy része után adta a szokott földesúri járadékot, a másik része után

pedig bért fizetett.³³ Újabbán néhány fiatal kutató tovább módosította Szabó téziseit, ott pedig ahol én is elfogadtam azokat, engem is jogosan kiigazítottak.³⁴ Azt hiszem, hogy végül mégis hozzájárulhattam egy pontosabb kép kialakításához.

Hasonló példákat még többet idézhetnék. Csak lassan haladhattam, kézírással a 16. század elejéig el is jutottam, de még sok nyitott kérdés maradt, úgyhogy a kész részt végül félretettem. Egy fejezet bővebb változatát jelentettem csak meg: a Mátyás halálát követő nem egész két esztendő eseménytörténetét.³⁵ Egész tudományos pályámon arra törekedtem, hogy ne hagyjak elvarratlan szálakat, és igyekezzek mindent forrásokkal alátámasztani. Ez nyilván nem sikerült minden esetben, viszont meggátolt abban, hogy szép, kerek, de könnyen cáfolható összefoglalásokat írjak, mint sokan. Engel Pál így jellemzett, amikor akadémikussá jelölt: „Valamennyi munkájának van azonban legalább öt közös vonása: az újszerűség, a legendásan széleskörű forrásismeret, a hasonlóan legendás pontosság és megbízhatóság, a nemzetközi eredmények beható ismerete, valamint a kiegyensúlyozott és világos tárgyalásmód.”³⁶ Nem dicsekvésképp írtam ezt le, hanem a magam mentségére, miért nem fejeztem be a tíz kötetet. Összefoglaló műveket azért írtam, az *Osiris Tankönyvek* sorozatában a Mátyás- és a Jagelló-kort közel 200 oldalon írtam meg: sikerét mutatja, hogy immár harmadik kiadásban jelent meg.³⁷ Készült egy Mátyás életrajzom is.³⁸ Teljességre nem törekedve felsorolok még néhány témát – a három fő kutatási területemen kívül – amivel foglalkoztam, ezek bibliográfiámban olvashatók. Így a középkori nemzetiségekről (zsidók, németek, szlovákok), demográfiai problémákról, településtörténeti kérdésekről stb. írtam.

A pénzügyigazgatás kutatása kinőtt egyik főtémámból, azaz a Mátyás- és a Jagelló-kori állam központi kormányzatáról is az elmúlt negyedszázadban jelentek meg nagyobb, összefoglaló jellegű tanulmányok, és sok, részletkérdést feldolgozó cikk. Ezek könnyen megtalálhatók, ismertebbek is, mint a régiek, így nem idézem őket. Változatlanul a prozopográfiai módszert követtem, a királyi tanács tagjait, valamint a Jagelló-kori megyei országgyűlési követjegyzékek alapján a nemesség politikai vezető rétegét, valamint az udvari nemesség tagjait összeállítva a belpolitikai kép is megvilágosodott. Közel másfél tucat politikai szereplőről annyi forrás gyűlt össze, hogy életrajzaikat külön tanulmányokban írtam meg. Ezekben olykor más-

33 A nagybirtok és jobbágyság az 1478-as Garai-Szécsi birtokfelosztás alapján. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 18. 1986. 197–226.

34 Csak egy-egy példa: Nógrády Árpád: Paraszti telekhasználat és földbérlet a Kanizsaiak Sopron-környéki birtokain. (Csepreg 1522. évi összeírásai és a nagyeceni Jankó István vagyona.) *Soproni Szemle* 55. 2001. 361–368; Neumann Tibor: Telekpusztásodás a késő középkori Magyarországon. *Századok* 137. 2003. 849–884; C. Tóth Norbert: A Gordovai család vagyoni helyzete 1424-ben. In: Neumann Tibor (szerk.): *Analecta Mediaevalia. II.* H.n., 2004, 271–290.

35 Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). *Történelmi Szemle* 33. 1991. 1–54.

36 Engel Pál: Ajánlás dr. Kubinyi Andrásnak a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választásához (2001). In: F. Romhányi Beatrix – Grynaeus András – Magyar Károly – Végh András (szerk.): „*Es tu scholaris.*” *Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára.* /Monumenta Historica Budapestinensia XIII./ Budapest, 2004. 10.

37 Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526.* Budapest, 1998. 214–404. – Ez a művem rejtélyes okból kimaradt a bibliográfiámból.

38 *Mátyás király.* Budapest, 2001.

hol meg nem írt általánosabb megjegyzést is tettem.³⁹ Jó lenne ezeket gyűjteményes kötetben közölni. Összefoglalóan az 1458–1526 közti korról azt állíthatom, hogy három politikai erő osztozott (időnként más-más arányban) a hatalomban. A korona, amely még gyenge uralkodók alatt is jelentős jogokkal és eszközökkel rendelkezett, és támaszkodni tudott az udvar szolgálattelvéőire, akiket Engel Pál udvari nemesség név alatt fogott össze. A második a világi nagybirtokot képező kb. 40 család, míg harmadik a nemesség, főként annak az előkelőnek nevezett vezető rétege. A két utóbbi csoport is több, egymással is viszálykodó változó összetételű klikkre oszlott. Ez lehetővé tette, hogy egy Mátyáshoz hasonló ügyes uralkodó mindig szerezzen magának támogatókat, és rájuk támaszkodva szinte teljhatalommal kormányozzon. A Jagelló királyok gyengébb egyéniségek lévén csak akkor tudtak ideiglenes eredményt elérni, ha tehetséges királyné ült mellettük a trónon, mint Foix-i (Candalle-i) Anna, vagy Habsburg Mária. Mindez cáfolja azt a nézetet, hogy a Jagelló-korban két párt viaskodott egymással a hataloméért: az egyik az udvari, bárói, vagy Habsburg, a másik a nemzeti, köznemes, vagy Szapolyai párt.

Ezt tartom fő eredményemnek. Még sok megoldandó kérdés van, így a királyi kancellária működése, vagy a királyi titkárok intézménye. (Aki a közhiedelemtől eltérően nem a kancellária tisztviselői voltak.) Mindkettőben tovább léptem az elmúlt években, és így bibliográfiámból is hiányoznak. Másként látom már az 1464-es kancelláriai reformot.⁴⁰ Az elmúlt hetekben adtam le egy tanulmányt II. Lajos titkáráról.⁴¹ Ugyancsak nemrég jelent meg egy tanulmányom, amely nemcsak a Jagelló-kori Magyarország politikai helyzetével, hanem katonai potenciáljával is foglalkozott.⁴² Egyedül a kúriai bíraskodással nem foglalkoztam soha, megelégedtem Hajnik és Bónis eredményeivel, bár talán nem volna érdektelen ezt a kérdést is újra tárgyalni. Szeretném még a késő középkori királyi tanácsot összefoglaló műben bemutatni. Különböző tanulmányaimban 1516-ig ezzel már foglalkoztam, beleértve az ismert tanácsstagok propozográfiáját. A II. Lajos-kori hiányzik, ugyanis akkor mutatható ki először a titkos tanács csírája. Legalább ezt mindenképp szeretném megírni.

Tovább léptem a második fő témakörömben, a várostörténetben is. Itt végleg a földrajz kutatók funkcionális városfogalma mellé álltam, és szembe kerültem a Werbőczynél is leírt, a történettudományban pedig Mályusz óta uralkodó jogi városfogalommal, amely egyedül a királyi szabad városokat ismeri el városnak. (A szabad királyi város szűkebb fogalom, csak a nyolc tárnoki városra alkalmazom.) Így a középkor végén az országban csak kb. 30 város létezett, ami a hazai városiasodás alacsony szintjét mutatja. Ez teljesen elképzelhetetlen, amit jól mutat, hogy a sűrűn lakott Délnyugat-Dunántúlon egyetlen várost sem találunk a középkor végén.

39 Ezek közül a főpapok és egyházi személyek életrajzai megjelentek egyháztörténeti tanulmányaim gyűjteményes kiadásában: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon.* /METEM Könyvek 22./ Budapest, 1999. A kötet mutatja, hogy foglalkoztam mellesleg egyháztörténettel is.

40 Adatok a Mátyás-kori királyi kancellária és az 1464. évi kancelláriai reform történetéhez. *Publicationes Universitatis Miskolcensis.* Sectio Philosophica. Tom. IX. Fasc. 1. Miskolc 2004. 25–58.

41 A Miskolci Egyetem egy kiadványában fog megjelenni.

42 Magyarország hatalmasai és a török veszély a Jagelló-korban (1490–1526). In: Zombori István (szerk.): *Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében.* Budapest, 2004. 117–145.

Az egyetemre járókat adó települések bemutatása sem szólt a jogi értelemben vett városfogalom mellett. A hetvenes évek elejétől ezért a mezővárosok és a piactartás kérdései kezdtek izgatni. A földrajzi és a régészeti szakirodalom tanulmányozása vezetett tovább. Ezek ugyanis kritérium nyalábokat dolgoztak ki egy település centralitására. Egy-egy kritérium bizonyos számú pontot kap, a pontok száma alapján pedig mérhető a település központi hely funkciója aránya. A régészetet a kérdés azért izgatta, mert egyre több olyan települést tártak fel, melyeket még a városok jogi kiváltságának megszerzése előtt teljesen városiasnak találtak. Preurbánus, protourbánus városoknak, városi csíraformának stb. nevezték őket a hetvenes évektől.

Először megkíséreltem az irodalomban említett „kritériumnyalábokat” átteni magyar viszonylatba, de más forrásadottságok miatt ez nem vezetett eredményre. Major Jenő azt javasolta, hogy dolgozzak ki magam egy ilyen kritériumrendszert, és alkalmazzam azt először a Délnyugat-Dunántúlra. Ez meg is történt: alapvető ez irányú tanulmányomat viszont szokás szerint a legeldugottabb helyen jelentettem meg.⁴³ Ebben tíz kritériumot (köztük a jogi helyzetet, vásártartást, egyetemre járókat stb.) és ezeken belül 1–6 pontot adtam meg, így egy település maximális centralitási pontszáma 60 lehetett. (A valóságban Budáé a legtöbb, 55 pont.) Ekkor négy megyét dolgoztam fel. Adatgyűjtésemet folytattam, ma az ország megyéinek kétharmadának központi helyei fel vannak dolgozva, és nagyrészt közölve,⁴⁴ s eredményemet egyre többen veszik át.⁴⁵ Városias településnek a 16 pontnál többel rendelkezőket tartom. A feldolgozott megyékből ezeket, és a módszert egy a napokban megjelent tanulmányomban ismertettem.⁴⁶ A hiányzó megyék (Erdély és Szlavónia nélküli) központi helyeire vonatkozó gyűjtésem befejezés alatt áll, így – ha nem jön közbe semmi – két éven belül elkészülhet a középkori Magyarország városhálózatáról írandó könyvem. (Csak röviden jegyzem meg, hogy két, 1996-ban megjelent tanulmányomban a preurbánus város problematikájával is foglalkoztam, és a szokottnál magasabbra becsültem a korai Árpád-kor gazdasági fejlődését.)

A harmadik fő kutatási témám a Régészeti Tanszékre való kerüléssel függ össze. A középkori régészet oktatásánál, ahogy említettem, különös hangsúlyt fektettem az anyagi kultúra és a mindennapi élet tanulmányozására, így össze tudtam kapcsolni magamban az írott forrásokkal foglalkozó történést és a régészt. A nyolcvanas évektől az e témából írt tanulmányaim egy része egyetemi előadásaimon alapult, a többi az életmód írott forrásait dolgozta fel. A középkor élete mindig érdekelt, mió-

43 Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat–Magyarország. *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 1. 1989. 319–335.

44 *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén.* /Dél-Alföldi Évszázadok 14./ Szeged, 2000.

45 Kollmann Örs László: Szempontok az észak-gömöri központi helyek középkori és kora újkori fejlődésének vizsgálatához. *Analecta Mediaevalia* II. 96–172. A tanulmány része a *Gömör és Kishont vármegyék központi helyei a középkorban* (Debrecen, 2003) kézirat Ph.D. értekezésének. – Rüszt-Fogarasi Enikő az erdélyi vármegyék központi helyeivel foglalkozik.

46 *Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében.* *Történelmi Szemle* 46. 2004. 1–30.

ta egy gazdag budai polgár háztartási számadáskönyvét feldolgoztam,⁴⁷ terveim közt szerepelt az ezzel való foglalkozás. Ilyen tárgyú tanulmányaim műveim bibliográfiámból könnyen megtalálhatók. Szakdolgozatokat és doktori értekezéseket is készítettem ebből a témakörből.⁴⁸ Nagyon fontos volt, hogy sikerült jó kapcsolatot kiépíteni az Osztrák Tudományos Akadémia Kremsben működő Institut für mittelalterliche Realienkundéjével, amely címe szerint is az anyagi kultúra történetének feldolgozását tűzte ki maga elé, és a témából két évente nemzetközi konferenciákat rendez. Ezeket hosszú ideig részt vettem, olykor elő is adtam. Alapító tagja voltam a kremsi intézetre támaszkodó nemzetközi Medium Aevum Quotidianum társaságnak, amely a középkori mindennapi élet kutatóit fogja össze, és szemináriumom hallgatóit is elvittem Kremsbe. Itthon 1988-ban Laszlovszky Józseffel együtt „Mindennapok és anyagi kultúra a középkori Magyarországon” címmel konferenciát is rendeztünk, az elkészült előadások német fordítását önálló kiadványban ugyancsak Kremsben adtuk ki.⁴⁹ Ezt írva most figyeltem csak fel arra, hogy ez irányú saját kutatásaim foglalkoztak a királyi udvarral, a főúri rezidenciával, a nemesség, valamint a parasztság életkörülményeivel, de épp a városok kimaradtak.

Ez irányú munkásságom természetesen összekapcsolódik két másik kutatási főiránnyal. Fontosabb tanulmányaim Németországban kiadott első gyűjteményes kötete nem véletlenül a várostörténeti, a mindennapi élettel, valamint az államkormányzattal foglalkozó dolgozataimat tartalmazza. A második Mátyás kormányzatról írt tanulmányaimat közli.⁵⁰ A későközépkori királyi udvar vizsgálata épp úgy érinti annak ünnepeit és hétköznapjait, mint az ország központi igazgatása bemutatását. Akadémiai székfoglaló értekezésem is ezzel foglalkozott.⁵¹ Most már egy összefoglaló munkán gondolkodom, amelynek tervezett vázlatát nemrég ismertettem a Régészeti és Művészettörténeti Társaság 2005. évi közgyűlési előadásában.

A fentiekben írtam azokról, akiktől sokat tanultam. Minden kutató tanul azonban a mindennapi érintkezésben is környezetétől, szakember barátaitól. Említhetném múzeumi kollégáimmal közös kávézás alatt folytatott beszélgetéseimet, a levéltár kutatóterme előtti folyosón, vagy a tanszéki könyvtárban folytatott eszmecsereket. Minden egyetemi oktató, én is, sokat tanul a hallgatókkal való érintkezésből is.

47 A mezőgazdaság történetéhez a Mohács előtti Budán. (Gallinczer Lénárt számadáskönyve.) *Agrár-történeti Szemle* 6. 1964. 371–404. – A cím a tanulmánynak csak egy részére utal (a szőlőművelési számadásokra), de a folyóirat profilja miatt azt emeltem ki.

48 Nehogy valakit kifelejtsek, csak egyet említek. Egyik tanítványom összegyűjtötte egyetemi doktori értekezésében az ásatásoknál előkerült középkori játékokat, és feldolgozta a rá vonatkozó történeti forrásokat is. Azért idézem egyedül ezt, mert a disszertáció angol fordítását sikerült a Medium Aevum Quotidianum társaság sorozatában kiadni. Ez különben egy tanszéki könyvsorozat első kötete is. Sándor Péter: *Games and Toys in Medieval and Early Modern Hungary*. /Medium Aevum Quotidianum Sonderband III./ Krems, 1994.

49 András Kubinyi – József Laszlovszky (Hrsg.): *Alltag und materielle Kultur im mittelalterlichen Ungarn*. /Medium Aevum Quotidianum 22./ Krems, 1991.

50 András Kubinyi: *König und Volk im spätmittelalterlichen Ungarn. Städteentwicklung, Alltagsleben und Regierung im mittelalterlichen Königreich Ungarn*. Herne, 1998; *Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreichs in Ostmitteleuropa 1458–1490*. Herne, 1999. /Beiträge zur Geschichte Ungarns Bd. 1–2./

51 *A királyi udvar kormányzati szerepe Mohács előtt*. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest, 2005.

Ezt a Régészeti Tanszékre kerülésem után azzal akartam bővíteni, amit idősebb német professzoroktól hallottam. A 20. század első felében még általános szokás volt, hogy a szemináriumok után a professzor vezetésével a beszélgetés egy kocsmában folytatódott. Erre ugyan sem időm, sem pénzem nem volt, így csak az utolsó szeminárium után vittem el őket egy vendéglátó-ipari üzemegységbe, ami nem volt ugyan eredménytelen, de egy idő után abbamaradt.

Három, sajnos már nem élő embert külön kiemelnék. A külföldi konferenciákon gyakran találkoztam össze Erich Maschkével, a heidelbergi egyetem gazdaság- és társadalomtörténeti tanszéke professzorával. A nálam jóval idősebb professzor rejtélyes módon nagyon szeretett, mindig szánt rám időt. Nemsokkal halála előtt, már nyolcvan évén túl 1980-ban találkoztam vele utoljára egy Bad Mergentheimben tartott várostörténeti konferencián. Egy közös ebéd után azt mondta nekem, hogy mivel nem valószínű egy újabb találkozásunk, szeretne velem utoljára hosszasan beszélni, ezért ne vegyünk részt az eléggé érdektelen délutáni ülésen, hanem menjünk el egy vendéglőbe, és fordítsuk a délutánt beszélgetésre. Maschke az általam ismert egyik legbölcsebb férfi volt, akitől nemcsak szakmai, hanem főleg emberi vonatkozásban rengeteget tanultam. A másik barátom Szakály Ferenc volt, a harmadik Engel Pál. Őket nem kell bemutatnom. Engellel egy utcában laktunk, szinte hetente összegyűltünk. Tudományos módszerünk sokban hasonlított egymáshoz.⁵² Az élők közül végül, de nem utolsó sorban nem hagyhatom ki feleségem, a kiváló középkoros régész Valter Ilona megemléztetését, aki az emberi és szakmai partnerség mellett szeretettel biztosítja számomra a nyugodt kutatási feltételeket.

Életpályám hosszúra sikerült bemutatása végén említem meg, hogy háromszor jelöltek akadémikusnak, kétszer történésznek, egyszer régésznek. 2001-ben – történész javaslatra – azután meg is választottak az MTA levelező tagjának. Tagja vagyok a katolikus Szent István Akadémiának is. Most magam és olvasóim számára össze kellene foglalni életem tanulságait. Az első, ami önmagamnak feltűnt, hogy az Úristen segítségével ugyan elértem mindazt, amit egy tudós elérhet, de nem abban a témában, amivel foglalkozni akartam. Mint előadtam, a Szentpétery–Kumorovitz iskola neveltjeként a történeti segédtudományok művelését tűztem ki magam elé, és évtizedekig – minden közben végzett más irányú kutatás mellett – nem is tértem el a céltől. A végén az igazi helyemet a Régészeti Tanszéken találtam meg, az ottani légkör és az abban az időben az átlagos egyetemi hallgatóknál jobb képességű archeológus palánták eredményes tanítást tettek lehetővé. Amikor a nyolcvanas évek elején puhatolóztak nálam, hogy nem akarnám-e esetleg átvenni valamelyik történeti tanszéket, ezért adtam nemleges választ. Felmerül azonban a kérdés, hogy miért foglalkozom annyi, egymással látszólag össze nem függő témával, és miért nem maradok meg egyetlennek alapos feldolgozásánál. A kérdésben már benne van a válasz: minden középkori kutatási terület összefügg a többivel, ha tehát magamat megnyugtató eredményt akarok elérni, mindent, ami a témából valami mással, akár

52 Ezt a róla írt nekrológban fejtettem ki részletesen. *Századok* 136. 2002. 523–526.

csak érintőlegesen összefügg, meg kell vizsgálnom. Túl sokszor jöttem rá arra, hogy a korábbi szakirodalom megbízhatatlan.

Be kell vallanom, hogy mindvégig a kíváncsiság vezetett. Bármilyen témával foglalkoztam, nemcsak önmagában az, hanem körülményei, hatása, kapcsolatai is kezdtek érdekelni. Egy példa: a kincstári személyzetben hivatalnokok, de kereskedők is dolgoztak. A hivatali előmenetel vizsgálata felvetette a világi értelmiség problematikáját, és végül több tanulmányban a középkori ügyvédség története megírásánál kötöttem ki. A kereskedők vizsgálata gazdaság- és várostörténeti kutatáshoz vezetett. Hozzá kell tennem, hogy ez a „kíváncsiság” akkor is megjelent, ha egy témát kényszerből kellett feldolgozni. Alig, hogy elkezdtem újpesti és csepeli kutatásaimat, szinte azonnal beleszerettem a témába. Csak azért nem folytattam tovább, mert az eredeti célom, a pénzügyigazgatás feldolgozása még nem fejeződött be.

A részlettémáktól haladok tehát az egész felé, hogy közben állandó kitéréseket tegyek más részletek iránt. Három fő kutatási területem lényegében egymásból nőtt ki. Mindez újabb kérdés feltevését teszi szükségessé: hogy viszonyulok a különböző történettudományi elméletekhez, és munkásságomnak kialakítottam-e valami elméleti alapvetését. Sajnos, mind a kettőre nemleges feleletet kell adnom. Tudom, hogy történészeink egy része elméletieskedő, sőt szinte csak ezt tartja tudománynak. A magamfajta öregember hosszú élete során már sok, különféle országokból származó történetelméleti munkát olvasott, de ezek cáfolatait is. Az a véleményem, hogy okos emberek látványos elméleteket gyártanak, amelyek olvasóikra nagy hatást gyakorolnak, és valóban, sok igazságot tartalmaznak. Ez azonban valahogy nem illik bele a saját, a múltba magamat beleélő kíváncsiságomba. Megjegyzem, néhai Engel Pál ugyancsak szemben állt az elméletieskedéssel. Hasonlót látok a nagyon tehetséges fiatal középkorász generációnál is.

Egy utolsó kérdés: ha ennyire a forrásokra támaszkodó történész vagyok, akkor mi a véleményem a hipotézisekről. Épp a középkor az a korszak, amelyre nincs mindenre adat, tehát az ismeretlent feltevésekkel kell kitölteni. Tévedés ne essék, csak olyan hipotézisre gondolok, amelyek a szakma módszertani szabályai alapján elfogadhatók, bár forrásokkal esetleg csak részben igazolhatók. A feltevésekkel a fő bajt abban látom, és ezt olykor példákkal hallgatóimnak is igazolom, hogy egy általánosan elfogadott hipotézisre újabb elméletek épülnek. Amikor aztán kiderül az eredeti feltevés tévessége, az azt felhasználó új hipotézis mégis fennmarad. (Mintha egy épületből kivették volna az alapkövet, de nem bontják le a házat.) Ennek ellenére nem boldogulhatunk feltevések nélkül, hiszen valahogy össze kell hoznunk az adatokat. A fő szabály az, hogy erre utaljunk. Vannak kérdések, amelyek megoldhatatlanok, és feltehetően azok is maradnak, mégsem hagyhatjuk őket megválaszolás nélkül. Ilyen Magyarország középkori népességének meghatározása. Kénytelen voltam ezzel foglalkozni, hiszen minden kutatási témámat érinti. 1996-ban és 1997-ben jelent meg ez irányú tanulmányom, amiről megírása pillanatában tudtam, hogy bár – szerintem – a korábbiakhoz képest a legelfogadhatóbb hipotézist nyújtja, mégis, annyi az ismeretlen tényező, hogy ez sem teljesen biztos. Ezért egy

későbbi tanulmányban sorra vettem a még egyelőre megoldatlan problémákat, utalva azokra is, amelyeket soha sem fogunk megismerni.⁵³

Hosszú életpálya-mérlegem végére érkeztem. Elkészítése örömet okozott nekem, hiszen végig kellett tudományos múltamat gondolni, és azt önmagam előtt is megmagyarázni. Amennyiben ez mások számára sem tanulság nélküli, akkor megérte a befektetett időt.

---

53 A késő-középkori Magyarország történeti demográfiai problémái. A *Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének 2001. évi történeti demográfiai évkönyve*. Budapest, 2001. 105–119.